

Zbigniew Opacki, Dagmara Płaza-Opacka, *Tadeusz Wenda. Budowniczy portu Rzeczypospolitej* (Gdynia w Nowym Świecie, t. 1), Wydawnictwo Muzeum Miasta Gdyni, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdynia–Gdańsk–Sopot 2024, ss. 405, ISBN 978-83-969321-0-5, 978-83-8206-693-7.

[Zbigniew Opacki, Dagmara Płaza-Opacka, *Tadeusz Wenda: Architect of the Polish Republic's Port* (Gdynia in a New Light, vol. 1), Gdynia City Museum Press, University of Gdańsk Press, Gdynia–Gdańsk–Sopot 2024, 405 pp., ISBN 978-83-969321-0-5, 978-83-8206-693-7]

W 2024 r. nakładem Wydawnictwa Muzeum Miasta Gdyni i Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego ukazała się biografia Tadeusza Apolinarego Wandy (1863–1948), inżyniera, autora koncepcji i twórcy projektu portu w Gdyni, czynnie zaangażowanego w realizację tej jednej z kluczowych inwestycji odrodzonej Rzeczypospolitej.

Autorzy recenzowanej książki zawodowo są związani ze środowiskiem historycznym i muzealnym Trójmiasta. Zbigniew Opacki, historyk, emerytowany profesor Uniwersytetu Gdańskiego, ma w swoim dorobku wiele prac naukowych z zakresu dziejów polskiej oraz rosyjskiej myśli politycznej w XIX i XX w., polsko-rosyjskich relacji naukowych, kształtowania się polskiej inteligencji, historii nauki oraz biografistyki¹. Dagmara Płaza-Opacka, historyk i muzealnik, w latach 1998–2013 dyrektor Muzeum Miasta Gdyni, publikowała studia, artykuły, albumy fotograficzne oraz katalogi wystaw².

Podjęcie przez autorów tego tematu badawczego uważam za trafne i celowe z kilku powodów. Po pierwsze, życie i dokonania inżyniera Tadeusza Wandy, budowniczego portu w Gdyni, nie były wcześniej przedmiotem dogłębnych studiów, a bez wątpienia zasługuje on na solidną, krytyczną biografię naukową. Po drugie, w polskiej biografistyce wciąż zauważalne są znaczne deficyty prac poświęconych członkom elity

¹ Zob. m.in. Zbigniew OPACKI, *Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939. Struktura, kadra, osiągnięcia naukowo-dydaktyczne*, Gdańsk–Sopot 2021; *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*, red. Eugeniusz KOKO, Zbigniew OPACKI, Gdańsk 2020; *Litwa i Polska w odległej i bliskiej przeszłości*, red. Anna ŁYSIAK-ŁĄTKOWSKA, Zbigniew OPACKI, Gdańsk 2018; Franciszek NOWIŃSKI, *Syberia w życiu Polaków. Od XVII do początków XX wieku. Wydanie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. Zbigniew Opacki, Gdańsk 2016; *Okno na Europę. Zagadnienia kulturowej tożsamości Petersburga i jego rola w historii powszechnej*, red. Franciszek APANOWICZ, Zbigniew OPACKI, Gdańsk 2006.

² Zob. m.in. *Wędrówki po dziejach Gdyni. Zbiór studiów*, red. Dagmara PŁAZA-OPACKA, Tadeusz STEGNER (Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni, Seria 2: Studia i Monografie, nr 1), Gdynia 2004; *Wędrówki po dziejach Gdyni, cz. 2*, red. Dagmara PŁAZA-OPACKA, Tadeusz STEGNER (Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni, Seria 2: Studia i Monografie, nr 2), Gdynia 2007; *Wędrówki po dziejach Gdyni, cz. 3*, red. Dagmara PŁAZA-OPACKA, Tadeusz STEGNER (Studia i Materiały Muzeum Miasta Gdyni, Seria 2: Studia i Monografie, nr 5), Gdynia 2015.

inżynieryjno-technicznej Drugiej Rzeczypospolitej, której członkiem był także bohater recenzowanej książki. Po trzeciej, przybliżenie dokonań i powikłanych losów pokolenia polskiej inteligencji zrodzonego w warunkach niewoli pod zaborem rosyjskim, do którego należał także Tadeusz Wenda, w istotny sposób poszerzy naszą wiedzę o obecności polskich elit inżynieryjno-technicznych w życiu gospodarczym Cesarstwa Rosyjskiego.

Recenzowana praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, wykazu skrótów, wykazu źródeł i literatury, spisu ilustracji, indeksu osób oraz abstraktu w języku angielskim. Liczy 405 stron, w tym 380 stron tekstu zasadniczego z przypisaniami i ikonografią. Została skonstruowana w układzie chronologiczno-problemowym, najczęściej stosowanym w monografiach o charakterze biograficznym. W obrębie poszczególnych rozdziałów wyróżnione zostały podrozdziały, co ułatwiło autorom uporządkowanie materiału, a czytelnikowi – lekturę pracy. We wstępie autorzy uzasadnili wybór podjętego tematu badawczego, omówili wykorzystane źródła, przedstawili dotychczasowy stan badań dotyczący życia i działalności Tadeusza Wandy oraz scharakteryzowali zawartość poszczególnych rozdziałów. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Dom rodzinny* omówiono w zarysie dzieje rodu Wendów, starając się przedstawić wyzwania i dylematy, przed którymi stała polska inteligencja, pozbawiona własnego państwa i zmuszona do życia w warunkach niewoli, pod zaborem rosyjskim. Autorzy poświęcili najwięcej uwagi ojcu bohatera książki, Władysławowi Grzegorzowi Wendzie, wysokiemu urzędnikowi w administracji Królestwa Polskiego, który w sposób istotny wpłynął na wybór drogi życiowej swego syna Tadeusza.

W rozdziale drugim pt. *Edukacja i lata pracy w imperium rosyjskim* znalazły się informacje o edukacji Tadeusza Wandy na poziomie szkoły średniej i wyższej. Był on absolwentem Trzeciego Gimnazjum rządowego w Warszawie. Po zdaniu matury w 1884 r. studiował dwa lata na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Cesarskiego Uniwersytetu w Warszawie, a na trzecim roku kontynuował studia na Uniwersytecie Petersburskim, na Wydziale Matematyczno-Fizycznym. W 1887 r. przeniósł się do Instytutu Komunikacji w Sankt Petersburgu, elitarnej rosyjskiej szkoły wyższej, którą ukończył w 1890 r. z wysoką dziesiątą lokatą, uzyskując dyplom i tytuł zawodowy inżyniera komunikacji. W dalszej części rozdziału autorzy przedstawili chronologicznie przebieg kariery zawodowej inżyniera Wandy w rosyjskim Ministerstwie Komunikacji, którego był etatowym pracownikiem w latach 1890–1915. W resorcie komunikacji Wenda zdobył doświadczenie w zakresie budownictwa trakcji kolejowych oraz budownictwa hydrotechniczno-portowego. Prowadził m.in. prace hydrotechniczne przy modernizacji i rozbudowie portów bałtyckich w Windawie (obecnie łotewski Ventspils) i Rewlu (obecnie estoński Tallinn).

W rozdziale trzecim pt. *W II Rzeczypospolitej*, najbardziej obszernym pod względem objętości (przeszło 150 stron), omówiono przebieg kariery zawodowej i dokonania inżyniera Wandy w wolnej Polsce, w okresie międzywojennym. Autorzy przedstawili motywy, które wpłynęły na jego decyzję o zakończeniu dalszej służby w państwie rosyjskim. Wskazali, że inżynier Wenda dopuścił się aktu niesubordynacji wobec władz carskich, które w drugim roku Wielkiej Wojny, w obliczu zagrożenia Warszawy zajęciem przez armię niemiecką, nakazały wszystkim urzędnikom państwowym ewakuowanie się w głąb Rosji. W opinii autorów decyzja Wandy o pozostaniu w stolicy

Królestwa Polskiego wynikała z pobudek czysto pragmatycznych, gdyż jego aktywa materialne były ulokowane w Warszawie i tu pozostała jego najbliższa rodzina.

W kolejnych podrozdziałach przedstawiono przebieg kariery zawodowej inżyniera Wendy w Drugiej Rzeczypospolitej, poczynając od grudnia 1918 r., gdy został zatrudniony w Ministerstwie Komunikacji. Autorzy trafnie zwrócili uwagę, że w tym samym czasie inżynier Wenda nawiązał kontakty ze środowiskiem „ludzi morza” skupionym wokół osoby wiceadmirała Kazimierza Porębskiego, który w okresie zaborów przez bez mała 30 lat służył jako zawodowy oficer w Rosyjskiej Cesarskiej Marynarce Wojennej. W 1918 r. Porębski powrócił do Polski i w pierwszych latach niepodległości położył znaczące zasługi przy budowie struktur organizacyjnych Marynarki Wojennej odrodzonej Rzeczypospolitej. Równocześnie tworzył zręby Polski morskiej w sferze gospodarczej inicjując utworzenie Marynarki Handlowej, Szkoły Morskiej w Tczewie oraz budowę portu w Gdyni. Szczególnie ta ostatnia kwestia zbliżyła Porębskiego z Wendą. Utworzenie polskiej floty wojennej na Bałtyku postawiło bowiem przed Departamentem dla Spraw Morskich Ministerstwa Spraw Wojskowych, którym od 1919 r. kierował Porębski, problem zapewnienia okrętom dogodnej, dobrze wyposażonej bazy. Tymczasem na przyznanym Rzeczypospolitej pasie wybrzeża znajdowały się jedynie dwa małe porty rybackie, Puck i Hel, pozbawione infrastruktury niezbędnej do bazowania okrętów. W recenzowanej pracy zawarto opis studiów terenowych dotyczących lokalizacji przyszłego portu, które na zlecenie szefa Departamentu dla Spraw Morskich przeprowadził wiosną 1920 r. zespół ekspertów kierowany przez inżyniera Wendę. Jak zaznaczyli autorzy recenzowanej pracy, w końcowym raporcie Wenda podkreślił, że najbardziej odpowiednim miejscem do budowy portu wojennego jest odcinek wybrzeża między Gdynią a Oksywiem. Zespół inżyniera Wendy opracował ponadto założenia projektowe przyszłego portu oraz sporządził wstępny kosztorys. Autorzy trafnie podkreślili, że prace zespołu kierowanego przez inżyniera Wendę dostarczyły wiceadmirałowi Porębskiemu niezbędnych argumentów merytorycznych, aby przekonać elity polityczne i gospodarcze państwa polskiego do budowy nowoczesnego portu morskiego. W dalszej części rozdziału przedstawiono dokonania inżyniera Wendy przy budowie portu w Gdyni, którą umiejętnie i kompetentnie nadzorował, pełniąc do czasu przejścia na emeryturę w 1937 r. odpowiedzialne funkcje w państwowej administracji morskiej na polskim wybrzeżu.

Rozdział czwarty pt. *W życiu rodzinnym i społecznym kraju* poświęcono omówieniu życia prywatnego oraz działalności społecznej inżyniera Wendy, co umożliwia czytelnikowi poznanie bohatera biografii z nieco innej perspektywy. Zakończenie zawiera przemyślane wnioski autorów wynikające z analizy wykorzystanego w pracy materiału źródłowego.

Recenzowana książka jest owocem rozległych badań. Autorzy wykorzystali zarówno źródła autobiograficzne wytworzone przez Tadeusza Wendę i jego otoczenie, jak i źródła formalne, wytworzone przez instytucje, w których pracował. Niezmiernie ważne znaczenie, a dla opracowania rozdziału czwartego wręcz fundamentalne, miało wykorzystanie dokumentów z Archiwum Rodzinnego Wendów (dokumenty, korespondencja rodzinna, pamiętnik). Na podkreślenie zasługuje także eksplorowanie źródeł narracyjnych spoza kręgu rodziny Wendów, w tym pamiętników i wspomnień (polskich i rosyjskich) znajomych i współpracowników Tadeusza Wendy z okresu jego

pobytu w Sankt Petersburgu, Warszawie i Gdyni. W celu uzyskania możliwie pełnego obrazu aktywności zawodowej inżyniera autorzy spożytkowali również akta formalne wytworzone przez instytucje, w których pracował. Dokumenty te przechowywane są przede wszystkim w zbiorach Muzeum Miasta Gdyni. Wykorzystano także akta zdeponowane w zespołach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Warszawie, Archiwum Państwowego w Gdańsku, Centralnego Archiwum Wojskowego – Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie, Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni, a ponadto archiwalia ze zbiorów Biblioteki Narodowej i Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Autorzy sięgnęli również do zasobów archiwów rosyjskich w Sankt Petersburgu (Центральный Государственный Исторический Архив, Центральный Государственный Исторический Архив города Санкт-Петербурга). Spożytkowali także opublikowane dzienniki, listy, wspomnienia, pamiętniki, sprawozdania, prasę, opracowania (polskie i rosyjskie) oraz teksty zamieszczone na stronach internetowych. Wykorzystanie tego bogatego materiału stworzyło dodatkowe możliwości wzbogacenia bazy faktograficznej oraz interpretacyjnej.

Zasadniczą treść pracy rozszerzają liczne przypisy (862) źródłowe, bibliograficzne i merytoryczne. Aparat naukowy w postaci przypisów umożliwia czytelnikowi szersze spojrzenie na omawiane zagadnienia i zawiera cenne wskazówki dotyczące badań nad historią polskiej inteligencji w okresie zaborów oraz w dwudziestoleciu międzywojennym.

Wartość publikacji podnosi także bogaty materiał ikonograficzny. Autorzy zamieścili w tekście głównym 57 ilustracji, w tym fotografie, szkice, plany, mapy i pocztówki. Przybliżają one postać Tadeusza Wendy w różnych etapach jego życia i pracy zawodowej. Ilustracje zostały starannie opisane i ponumerowane. Podano także źródło ich pochodzenia.

Książka zawiera starannie opracowany indeks osobowy. Trafnym rozwiązaniem było zamieszczenie abstraktu w języku angielskim, co poszerza potencjalny krąg odbiorców umożliwiając, chociażby pobieżne, zorientowanie się w tematyce pracy badaczom zagranicznym nie znającym języka polskiego.

Reasumując, pionierska praca Zbigniewa Opackiego oraz Dagmary Płazy-Opackiej jest bogatą materiałowo biografią pretekstową. Ścieżka życiowa głównego bohatera została bowiem ukazana na tle historii jego rodziny oraz wydarzeń historycznych, których był świadkiem i uczestnikiem. Na podkreślenie zasługuje benedyktyńska praca autorów, którzy stawali niejednokrotnie wobec poważnego wyzwania, jakim był zachowany jedynie szczątkowo materiał źródłowy. Z tym większym uznaniem stwierdzam, że osiągnęli w pełni zamierzony cel, jakim było napisanie rzetelnej biografii naukowej poświęconej osobie inżyniera Tadeusza Wendy, który w pamięci społeczeństwa polskiego zapisał się trwale, jako budowniczy portu w Gdyni.

*Marek Herma**

 <https://orcid.org/0000-0003-0919-8132>

* Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

 marek.herma@uken.krakow.pl

BIBLIOGRAFIA

- Apanowicz, Franciszek and Zbigniew Opacki, eds. *Okno na Europę. Zagadnienia kulturowej tożsamości Petersburga i jego rola w historii powszechnej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006.
- Koko, Eugeniusz and Zbigniew Opacki, eds. *Słownik biograficzny historyków Uniwersytetu Gdańskiego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2020.
- Łysiak-Łątkowska, Anna and Zbigniew Opacki, eds. *Litwa i Polska w odległej i bliskiej przeszłości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018.
- Opacki, Zbigniew and Dagmara Płaza-Opacka. *Tadeusz Wenda. Budowniczy portu Rzeczypospolitej*. Gdynia: Wydawnictwo Muzeum Miasta Gdyni, Gdańsk, Sopot: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2024.
- Opacki, Zbigniew. *Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919–1939. Struktura, kadra, osiągnięcia naukowo-dydaktyczne*. Gdańsk, Sopot: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021.
- Nowiński, Franciszek. *Syberia w życiu Polaków. Od XVII do początków XX wieku. Wydanie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*. Edited by Zbigniew Opacki. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016.
- Płaza-Opacka, Dagmara and Tadeusz Stegner, eds. *Wędrówki po dziejach Gdyni*, vol. 1. Gdynia: Muzeum Miasta Gdyni, 2004.
- Płaza-Opacka, Dagmara and Tadeusz Stegner, eds. *Wędrówki po dziejach Gdyni*, vol. 2. Gdynia: Muzeum Miasta Gdyni, 2007.
- Płaza-Opacka, Dagmara and Tadeusz Stegner, eds. *Wędrówki po dziejach Gdyni*, vol. 3. Gdynia: Muzeum Miasta Gdyni, 2015.